

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Л. Я. Коритко*

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АВСТРО-УГОРСЬКИЙ ПЕРІОД

Актуальність даної статті зумовлена тим, що вивчення суб'єктів господарювання без детального їх поділу на групи було б неповним. Це стосується як сучасного українського періоду, так і інших історичних періодів, в тому числі і австро-угорського.

Суб'єкти господарювання можна класифікувати за різними критеріями. Їх класифікацію робили і сучасники досліджуваного періоду. Серед них найбільш широка класифікація за видами діяльності належить Костю Кульчицькому та Теофілу Кормошу. Безпосередньо вони класифікували товариства. Їхня класифікація базувалася на тогочасному законодавстві, яким визначалися організаційні форми суб'єктів, з врахуванням усіх галузей та сфер народного господарства, де могли здійснювати свою діяльність суб'єкти господарювання.

Радянські науковці також робили спробу поділу суб'єктів господарювання на види, але брали за основу інші критерії, зокрема, кількість працівників. Це В. К. Осечинський, Я. С. Хонігсман.

В пострадянській науці до питання класифікації суб'єктів господарювання на українських землях Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини, визначення їх видів, ніхто з науковців не повертався.

Відтак, метою пропонованої статті є проведення класифікації суб'єктів господарювання, що діяли на території Східної Галичини і Буковини в австро-угорський період. Задля досягнення мети необхідно визначити критерії класифікації суб'єктів господарювання на підставі тогочасного законодавства, а також вивчити класифікацію суб'єктів господарювання, яку здійснили сучасники досліджуваного періоду.

Суб'єкти господарювання в правовій науці прийнято класифікувати за формами власності, на базі якої вони створені та здійснюють свою діяльність. В досліджуваній період Цивільним кодексом (книгою цивільних законів *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*) від 1811 року було визначено такі форми власності: державна, гмінна (на сучасний лад: комунальна — власність адміністративно-територіальної одиниці — Л. К.), приватна та власність монарха, яка проголошувалась як неподільна та недоторканна. Одночасно в підручнику з австрійського приватного права О. Огоновського читаємо, що річ може бути власністю або держави, або громади, або й зовсім приватною¹.

© Коритко Л. Я., 2008

* старший викладач кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

¹ Огоновский О. Систем австрійського права приватного. Видав П. Стебельський. — Т. 1. Науки загальні і право вічеве. — Львів: Накл. О. Огоновської, 1897. — С. 206.

Інформацію про гмінні підприємства знаходимо в Повідомленні від 13 березня 1898 року про внесення змін до статуту Банку крайового². Тут йдеться про повноваження банківських установ надавати позички повітовим або гмінним ощадним касам. Ощадні каси були суб'єктами господарювання. Одночасно, до комунальних підприємств варто віднести і повітові ощадні каси. Іншим прикладом може бути “Повітове Товариство кредитове”, що було створено в формі товариства з обмеженою відповідальністю у Львові в 1899 р. Це кредитне товариство надавало позички під 7 %, за 1903 рік його оборот становив 13 557 корон³. Також створювалися суб'єкти господарювання, які належали магістратам. Зокрема, в Стрию в XIX ст. діяло 5 великих млинів, три з яких були магістратськими і орендувалися, а два — приватні; на них працювало 60 найманих працівників. В Станіславові в цей же період діяло 12 млинів, з них сім приватних (чотири належали приватним власникам українського походження, три — євреям) та п'ять магістратських, які орендувалися підприємцями-євреями за 25 зр. (золотих ринських — валюта, яка діяла на територіях західних областей до 1892 року, замінена на корону — *Л. К.*) кожний. Вони випускали борошно різного сорту⁴.

В документах та науковій літературі найчастіше згадуються державні та приватні господарюючі суб'єкти.

Державні підприємства здійснювали свою діяльність в галузях, на які розповсюджувалася монополія. Це в основному солевидобувна, лісова промисловості та інші.

Суб'єкти господарювання, що діяли в австро-угорський період, можна класифікувати також за ознакою наявності правового статусу юридичної особи:

1) мали статус юридичної особи, т. зв. стоваришення (товариства, спілки, кооперативи і ін.). В австрійському приватному праві вживається термін “корпорації” — товариства осіб, створені для досягнення загальної прибуткової мети, становлять самостійну юридичну особу, незалежну від осіб, з яких вони складаються: “так неначе спілка була би підметом окремим від своїх членів (фірма)”, мають корпоративний устрій, через зміну учасників самі не змінюються. До них відносяться спілки торговельні, товариства залізничні, банкові, ощадні та інші⁵. Юридичні особи могли створювати відокремлені підрозділи: філії, представництва. Представництва як підрозділи суб'єктів господарювання в основному створювалися в банківській сфері.

2) не мали статусу юридичної особи: фізичні особи, філії. Фізичні особи: наприклад Анна Бакало — вдова чиновника з Коломиї, яка з метою отримання дозволу на відкриття крамниці у м. Коломия по вул. Банківській, 1 подавала прохання 20 листопада 1916 року на ім'я керівника повіту. При цьому до документів додано довідку (посвідчення), видану бургомістром, про те, що не перебувала під судом і слідством⁶. Фізичні особи переважно здійснювали свою діяльність в сфері обслуговування: торгівлі, громадського харчування. Сюди можна віднести і так звані домашні промисли.

Учитель Яворівської промислової школи Павло Придаткевич у своєму виступі на Першому просвітньому конгресі у Львові в 1909 році поділяв осіб, що займалися домашнім промислом, на 3 роди (види):

- а) тих, що займалися цією справою спадково;
- б) тих, що навчилися (перейняли) в інших осіб;
- в) тих, що навчилися самостійно, тобто самоучів.

При цьому, він зазначав, що в цій діяльності є багато проблем, пов'язаних з закупівлею сировини для виробництва продукції в великих кількостях, “бо не в силі на більшу кількість придбати матеріялу, не маючи грошей”⁷.

² Dziennik ustaw i rozporządzen krajowych dla Krolestwa Galicyi s Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. Rocznik 1898. — Lwow: z drukarni W. Loznskiego. — S. 117.

³ Рускі Товариства господарско-заробкові, кредитові і асекураційні // Товариш. Ілюстрований календар товариства “Просвіта” на рік звичайний 1905. — Річник. IV. — Львів: Друкарня наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. — С. 49.

⁴ Петрів Р. В. Генезис капіталізму у містах Східної Галичини в кінці XVIII — першій половині XIX ст. (1772–1850). — Івано-Франківськ, 1993. — С. 136.

⁵ Огоновський О. Вказ. праця. — С. 95.

⁶ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 603 “Коломийський полицмейстер: ноябрь 1916 — февраль 1917 г. Коломийская городская военная милиция: март 1917 — июль 1917 г.”. Оп. 1, Спр. 28 “Прошение жительницы г. Коломыя Бакало Анны о выдаче ей разрешения на открытие лавки”. — А. 1–3.

⁷ Придаткевич П. Домашній промисл, його стан і дальший розвій // Протоколи і реферати Першого українського просвітньо-економічного конгресу у Львові 1 і 2 лютого 1909 року. — Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1910. — С. 619.

Якщо брати до уваги сучасний поділ суб'єктів господарювання-підприємств залежно від способу створення та формування статутного фонду на корпоративні і унітарні, то суб'єкти господарювання, що діяли в австро-угорський період, також можна класифікувати на ці види.

До корпоративних, які створювалися двома або більше засновниками, чий статутний фонд поділявся на частки, можна віднести тогочасні господарські товариства або спілки (за Торговельним законом 1862 року): спілка “явна”, спілка “командитова”, спілка “акційна”, спілка “командитова на акції”.

До унітарних, які створювалися одним засновником, чий статутний фонд не поділявся на частки, слід віднести державні підприємства та приватні суб'єкти, засновані на приватній власності однієї особи.

Щодо майна, то юридичні та фізичні особи могли бути як власниками майна, так і використовувати його за згодою власника.

З радянських дослідників спробував класифікувати підприємства за кількістю працівників історик В. К. Осечинський.

Він зробив спробу класифікувати промислові підприємства за кількістю працюючих на дрібні (малі) від 11 до 50 робітників, середні (51–300 чол.), великі (більше 300 чол.)⁸.

Описав значення товариств в економічному житті та зробив їх класифікацію Кость Кульчицький. Він поділяв економічні товариства на 3 типи: кредитові, консумційні і продукційні⁹.

1) Кредитові — це товариства системи Шульце-Деліча, почали створюватися з 1850 року, та системи Райфайзена.

Різниця між ощадно-позичковими спілками (касами) системи Райфайзена і кредитними банками системи Шульце-Деліча :

1. Ощадно-позичкові спілки (каси) системи Райфайзена створювалися для забезпечення потреб сільського хліборобського населення, а кредитні банки системи Шульце-Деліча — для урядовців та фабричних працівників (робітників);

2. Ощадно-позичкові спілки (каси) системи Райфайзена створювалися з необмеженою порукою, а кредитні банки системи Шульце-Деліча — тільки з обмеженою;

3. Ощадно-позичкові спілки (каси) системи Райфайзена видавали позички на боргові зобов'язання з забезпеченням поручителів (гарантів) і векселів не використовували, а кредитні банки системи Шульце-Деліча — надавали позички переважно на векселі;

4. Ощадно-позичкові спілки (каси) системи Райфайзена розповсюджували свою діяльність на 1-2 громади, тобто обмежену територію, а кредитні банки системи Шульце-Деліча розповсюджували діяльність на цілий повіт (не мали обмеженого кола діяльності);

5. Управа (орган управління) Ощадно-позичкових спілок (кас) системи Райфайзена виконувала свої обов'язки безоплатно, натомість в кредитних банках системи Шульце-Деліча — директори були платними урядниками товариства¹⁰.

2) Консумційні — системи Рочдель, створювалися з 1843 року. Скуповували сировину та товари у своїх членів, реалізували їх, а в кінці року виплачували так звані “товарові звороти” відповідно до обсягів придбаної раніше продукції.

3) Продукційні — товариства, які не створювали повністю продукцію, а тільки певні складові, певний етап. До них відносилися:

а) товариства машинові;

б) товариства сировинні — створювали сировину переважно для кравецького та деревного промислу;

в) товариства магазинові — створювали спільні склепи (магазини) або склади, в яких кожний член товариства мав право виставляти на продаж свої власні вироби.

За умови успішної діяльності частина продукційних товариств могла бути перетворена в акційні товариства.

⁸ Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. — Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. — С. 21.

⁹ Кульчицький К. Значіння кредиту і товаришень в економіці суспільній. — Львів, б. р. — С. 34.

¹⁰ Чи правда, що нема у нас капіталу? // Ілюстрований народний календар товариства “Просьвіта” на рік звичайний 1906. — Річник XXIX. — Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1905. — С. 8.

К. Кульчицький виділяв також такий тип товариств, як рільничі. Він вважав, що рільничі товариства мали таке ж важливе значення в рільництві, як кредитні та заробіткові товариства в промислі. Він зробив наступну класифікацію рільничих товариств:

- а) товариства для спільного набуття оборотних засобів в рільництві;
- б) товариства для спільного набуття і використання рільничих машин (молотарок, січкарень...) та спільного створення рільничих закладів (шпихлірів, стодол...) — аналогічно економічним товариствам машиновим;
- в) товариства для переведення (очевидно: проведення — *Л. К.*) меліораційних робіт;
- г) товариства для спільного складу і збуту плодів (результатів — *Л. К.*) рільничого господарювання, тобто торгівлі рільничими плодами, налагодження відносин з гуртовиками і т. п. — аналогічно економічним магазиновим товариствам;
- д) консумційні товариства рільничі;
- е) продукційні товариства рільничі:
 - для спільної переробки деяких сирих продуктів (винограду);
 - для спільного ведення рільничого промислу (випікання і продаж хліба, спільне ведення цукроварні ...) ¹¹.

Також К. Кульчицький поділив селянські кредитні товариства на 2 види: позичкові каси та позичкові каси системи Райфайзена.

Схожу класифікацію зробив Теофіл Кормош. Це один із засновників Земельного іпотечного банку у Львові, голова наглядової ради цього банку, розробник та видавець типового статуту кредитних кооперативів. Він взяв за правову основу для поділу закон від 9 квітня 1873 року “Про заробіткові і господарські товариства” ¹².

Австрійський Торговельний закон 1862 року ¹³ визначив правовий статус суб’єктів господарювання, що здійснювали торговельну діяльність (в законі вони називалися стоваришення (спілки) — *Л. К.*):

1) Спілка “явна” (артикул 85) — двоє або більше осіб здійснювали підприємництво під спільною фірмою, участь їх не обмежувалася певною часткою. Учасники відповідали за зобов’язаннями солідарно своїм майном. Вони домовлялися щодо розміру вкладів, хто з них представлятиме підприємство ¹⁴. Також учасники домовлялися про умови використання прибутку та погашення заборгованості. Учасники не мали права здійснювати діяльність аналогічну, або подібну до тієї, що здійснює така спілка, без згоди інших учасників (арт. 96) ¹⁵.

2) Спілка “командитова” — це спілка в складі якої було два види учасників: командитисти, в кількості однієї чи більше особи, що несли обмежену відповідальність за борги спілки; та спільники “особисто ручаючі”, також в кількості однієї чи більше особи, що несли необмежену відповідальність за борги спілки (арт. 150) ¹⁶.

3) Спілка “командитова на акції” — в цій спілці капітал, що припадав на командитистів, розділявся на певну кількість рівних частин, на які випускалися іменні акції на суму не менше 200 союзних талерів. На створення такої спілки необхідно було одержати дозвіл влади (арт. 173-174) ¹⁷.

4) Спілка “акційна” — тут капітал поділявся на рівні частини, на які випускалися акції. Учасники відповідали своїми вкладами. Акції випускалися 2-х видів: іменні та на пред’явника. Створювалися такі спілки за погодженням з органами влади (арт. 207-209) ¹⁸.

Очевидно, що в таких організаційних формах могли створюватися та діяти не тільки торговельні установи, але й суб’єкти інших видів діяльності.

Найбільш точніше і повніше виражена сутність суб’єктів господарювання при поділі їх за сферами господарської діяльності, коли визначена предметна ознака. Тобто, за ознакою предмета діяльності суб’єктів, їх можна класифікувати на виробничі і невиробничі:

¹¹ Кульчицький К. Вказ. праця. — С. 53.

¹² Вісник законів державних. — 1973. — № 70 / Gesetz vom 9 April 1873, über Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften.

¹³ Вісник законів державних. — 1863. — № 1 / Gesetz vom 17 Desember 1862, für Einführung eines Handelsgesetzbuches.

¹⁴ Законъ зъ дня 17. Грудня 1862., що до введеія Книги торговельного закона // Переводи изъ Вѣстника законовъ державныхъ для Королевства Галиціи и Великого Княжества Краковскаго. Рокъ 1863, № 17. Часть II. — Вѣдень: Выдана и розослана дня 27. Червца 1863. — С. 69.

¹⁵ Там само. — С. 71.

¹⁶ Там само. — С. 83.

¹⁷ Там само. — С. 87.

¹⁸ Там само. — С. 95.

а) виробничі суб'єкти, що здійснювали діяльність в процесі якої вироблялася певна продукція (сфера виробництва);

б) невиробничі суб'єкти, що здійснювали діяльність з виконання робіт, надання послуг (наприклад: виконання ремонтних робіт, здійснення транспортних перевезень і т. п.), торгівельну діяльність, іншу невиробничу діяльність, зокрема діяльність на фінансовому ринку (фінансову діяльність). Фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, (що здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями), страхування, допоміжну діяльність у сфері фінансів та страхування (біржові операції, та ін.).

За результатами проведеного дослідження здійснено класифікацію суб'єктів господарювання, що діяли на землях Східної Галичини і Буковини в період Австро-Угорщини, за різними критеріями. При цьому взято до уваги тогочасне законодавство, яке визначало організаційні форми підприємств (Торговельний закон від 17 грудня 1862 р., закон від 9 квітня 1873 року "Про заробіткові і господарські товариства", і ін.).

З урахуванням норм Цивільного кодексу 1811 року поділено суб'єкти господарювання за формами власності.

Критерії, визначені в сучасному Господарському кодексі України, зокрема, щодо поділу за способами утворення та формування статутного фонду на корпоративні та унітарні, також прийнятні для суб'єктів господарювання в австро-угорський період. Тому, практичне значення здійсненої роботи полягає в можливості порівняння критеріїв, за якими класифікувалися суб'єкти господарювання в австро-угорський період, з сучасним українським періодом. Це сприятиме більш глибокому вивченню історії розвитку народного господарства на землях Східної Галичини і Буковини, що перебували під владою Австро-Угорщини.

Перспективними напрямками досліджень можна вважати визначення інших можливих критеріїв класифікації суб'єктів господарювання з метою здійснення їх розширеної порівняльної характеристики.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права і процесу
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
(протокол № 5 від 14 грудня 2007 року)*

